

Anette Luhtala

E-KIRJAT YLEISISSÄ KIRJASTOISSA

Kirjastojen asiakkaat e-kirjojen käyttäjinä

Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta

Kandidaatintutkielma

Toukokuu 2022

TIIVISTELMÄ

Anette Luhtala : E-kirjat yleisissä kirjastoissa – kirjastojen asiakkaat e-kirjojen käyttäjinä
Kandidaatin tutkielma
Tampereen yliopisto
Informaatiotutkimus
Toukokuu 2022

Elektroniset kirjat eli e-kirjat ovat nykypäivänä varsin tuttuja jo monelle, ja jotkut ovat omaksuneet ne osaksi omia lukutottumuksiaan. E-kirjan konsepti ei kuitenkaan ole millään tavoin uusi eivätkä e-kirjat ole täysin vieraita kirjastoillekaan: ensimmäiset e-kirjat löysivät tiensä yleisiin kirjastoihin jo 30 vuotta sitten. Vasta vuosikymmen sitten e-kirjojen suosio on lähtenyt kasvuun niin markkinoilla kuin kirjastoissakin, mistä syystä tässä tutkielmassa halutaankin selvittää millaisen roolin e-kirjat ottavat osana yleisten kirjastojen tarjoamia aineistoja, sekä mitkä tekijät vaikuttavat yleisten kirjastojen asiakkaiden e-kirjojen käyttämiseen. Näihin kysymyksiin on etsitty vastauksia kuvailevan kirjallisuuskatsauksen avulla.

Lopulliseen tutkimusaineistoon valikoitui yhteensä 15 lähdettä. Aineisto koostuu tutkittavaan aiheeseen liittyvistä tutkimusartikkeleista, muutamasta ohjekirjasta, sekä kahdesta opinnäytetyöstä. Tutkielman aineisto on pääasiassa englanninkielistä ja pitkälti sijoittuu anglosaksisiin, englantia puhuviin maihin.

Tutkielmassa selvisi, että e-kirjat tuovat yleisille kirjastoille monia hyötyjä, kuten sen, että ne ovat jossain suhteissa halvempia kuin painetut kirjat, eivätkä e-kirjat voi kadota tai mennä rikki. Toisaalta e-kirjojen mukana tulee myös ongelmia. Yleisten kirjastojen täytyy huolella valita keneltä e-kirjat hankkivat ja samalla navigoida erilaisten ostomallien seassa saadakseen edes jossain määrin asiakkaita tyydyttävän valikoiman tarjolle.

Tutkielmassa havaittiin myös, että elektronisilla kirjoilla on paljon ominaisuuksia, jotka herättävät kiinnostusta, mutta samalla niillä on myös piirteitä, jotka voivat olla joillekin käyttäjille epämieluisia. E-kirjojen käyttöön vaikuttavina tekijöinä nousivat aineistosta esiin niiden käyttötarkoitus eli mistä syystä e-kirjoja luetaan; kirjamuotojen vertaileminen keskenään; sekä e-kirjojen käytettävyys eli kuinka helppoa tai vaikeaa e-kirjoja on käyttää. Yleisimmiksi e-kirjojen käyttötarkoituksiksi todettiin vapaa-ajan lukeminen, sekä opiskelua tai töitä varten lukeminen. E-kirjoja luettiin mielellään esimerkiksi matkustaessa tai silloin, kun oli tarve saada kirja nopeasti käsiinsä. Monessa tutkimuksessa elektronisia kirjoja verrattiin painettuihin – fyysisiin, käsissä pidettäviin – kirjoihin. Kirjojen erilaiset ominaisuudet, kuten e-kirjojen aineettomuus ja aistimusten puute, olivat niin hyvässä kuin pahassa usein esillä. Lisäksi e-kirjojen käytettävyydellä oli iso rooli siinä, haluttiinko e-kirjoja käyttää: monet e-kirjaformatit eli tiedostomuodot koettiin sekaviksi ja vaihteleva yhteensopivuus erilaisten lukemiseen käytettävien laitteiden kanssa nähtiin ongelmalliseksi.

Avainsanat: e-kirjat, yleiset kirjastot, kirjaston käyttäjät

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO	1
2	TUTKIMUKSEN VIITEKEHYS	2
2.1	E-kirjat	2
2.2	E-kirjojen käyttäminen	3
2.2.1	E-kirjojen käytön määritelmä	4
2.2.2	Välineet, joilla e-kirjoja käytetään	5
2.3	Yleiset kirjastot ja kirjastojen käyttäjät	5
3	TUTKIMUSASETELMA	7
3.1	Tutkimuskysymykset	7
3.2	Kuvaileva kirjallisuuskatsaus menetelmänä	7
3.3	Aineiston kuvaus ja valitsemisprosessi	9
4	TULOKSET	12
4.1	E-kirjat yleisten kirjastojen käytössä	12
4.2	E-kirjojen käyttöön vaikuttavia tekijöitä	14
4.2.1	E-kirjojen käyttötarkoitukset	15
4.2.2	Kirjamuotojen keskinäinen vertaileminen	18
4.2.3	Käytettävyys	20
5	JOHTOPÄÄTÖKSET JA YHTEENVETO	23
	LÄHTEET	26

1 JOHDANTO

Elektroniset kirjat eli e-kirjat eivät ole keksintönä kovin uusia, silti niiden kysyntä on lähtenyt nousuun vasta viime vuosikymmenellä (Folkner 2012, 37). Projekti Gutenberg julkaisi ensimmäisen e-kirjan 1971, elektronisen kopion Thomas Jeffersonin laatimasta Yhdysvaltain itsenäisyysjulistuksesta (Vassiliou & Rowley 2008, 357). Elektronisten aineistojen mahdollisuudet havaittiin jonkin verran myöhemmin akateemisilla markkinoilla, 1980- ja 1990-luvuilla (Vassiliou & Rowley 2008, 357), mutta yleisten kirjastojen ensikosketukset e-kirjojen kanssa tapahtuivat vasta 1990-luvun loppupuolella (Folkner 2012, 37).

E-kirjojen kasvanut suosio näkyy myös yleisten kirjastojen lainausmäärissä. Suomen yleisten kirjastojen tilastoissa e-aineistot on erotettu omaksi kategoriakseen vuodesta 2014 lähtien, jolloin e-kirjoja lainattiin noin 151 000 kertaa. Vuoteen 2021 mennessä e-kirjoja lainattiin yli 1 586 000 kertaa. (Suomen yleisten kirjastojen tilastot, päiväämätön). Suosion syyksi on arveltu muun muassa e-kirjojen lukemiseen soveltuvien laitteiden kehitystä, ja ihmisten tottumista käyttämään teknologiaa (Folkner 2012, 37).

Tutkielman tarkoituksena on selvittää sitä, millainen rooli e-kirjoilla on yleisten kirjaston aineistossa, sekä tarkastella mitkä tekijät vaikuttavat yleisten kirjastojen asiakkaiden e-kirjojen käyttämiseen. Vastauksia näihin kysymyksiin etsitään kuvailevan kirjallisuuskatsauksen keinoin.

Luvussa 2 määritellään tutkielman kannalta tärkeimmät käsitteet, kuten mitä e-kirjat ovat ja mitä e-kirjojen käyttämisellä tarkoitetaan. Seuraavassa luvussa on vuorossa tutkimusasetelma, jossa esitellään tutkimuskysymykset, kuvaillaan valittua tutkimusmenetelmää, sekä kerrotaan, millainen aineisto on tutkielman pohjalla ja miksi juuri nämä artikkelit on valittu. Neljännessä luvussa käsitellään tutkielman tuloksia. Viimeisessä luvussa tehdään yhteenveto tutkielman tuloksista, tehdään johtopäätöksiä, puhutaan tutkielman rajoitteista ja pohditaan mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

2 TUTKIMUKSEN VIITEKEHYS

Tässä luvussa määritellään tutkielman kannalta tärkeät käsitteet. Alaluvussa 2.1 käsitellään e-kirjoja, minkä jälkeen alaluvussa 2.2 siirrytään määrittelemään e-kirjojen käyttämistä. Alaluvussa 2.3 on vuorossa yleisten kirjastojen sekä yleisten kirjastojen käyttäjien määritelmät.

2.1 E-kirjat

E-kirja eli elektroninen kirja (electronic book) voidaan määritellä monella tavalla, mikä näkyy esimerkiksi Vassilioun ja Rowleyn (2008) tekemässä sisällönanalyysitutkimuksessa. Heidän tutkimuksensa tarkoituksena on tehdä yhtenäinen määritelmä e-kirjoille, minkä vuoksi he kokosivat aiempia e-kirjoille annettuja määritelmiä, ja koostivat näistä oman määritelmänsä. Vassiliou ja Rowley havaitsivat, että e-kirjoja luonnehdittiin mm. elektronisuuden tai digitaalisuuden, sisällön, ja käyttöominaisuuksien mukaan. Lisäksi e-kirjoja usein pyrittiin selittämään painettujen (eli käsinkosketeltavien) kirjojen kautta. Nämä määritelmät olivat kuitenkin heidän mukaansa liian suppeita ja tukeutuivat liikaa tiettyihin e-kirjojen ominaisuuksiin. (Vassiliou & Rowley 2008, 360–361, 364.)

Tutkimuksensa perusteella Vassiliou ja Rowley (2008, 363) päätyivät määritelmään, jonka mukaan e-kirjat ovat digitalisia objekteja, jotka koostuvat tekstistä, muunlaisesta sisällöstä, kuten kuvista, kaavioista tai multimedialta, tai molemmista. Heidän näkemyksensä mukaan e-kirjoissa yhdistyvät tutun painetun kirjan ajatus digitaalisen ympäristön tarjoamien toimintojen, kuten digitaalisten kirjanmerkkien, vuorovaikutteisten työkalujen ja multimediasisältöjen, kanssa (Vassiliou & Rowley 2008, 363).

Vassiliou ja Rowley (2008, 364) eivät halua rajata e-kirjan käsitettä turhan tarkasti, koska teknologioissa tapahtuvien muutosten myötä myös e-kirjan olemus, käytettävyys ja toiminnot muuttuvat. Tämän tutkielman tarkoituksiin nähden heidän määritelmänsä on kuitenkin hieman liian laaja, joten heidän määritelmänsä voisi hieman täydentää

muiden tutkijoiden näkemyksillä e-kirjoista. Cheek ja Hartel (2012, 3) mieltävät e-kirjat teoksina, jotka ovat saatavilla lukuisissa digitaalisissa muodoissa ja useilla erilaisilla välineillä tietokoneista mobiililaitteisiin. Heidän mukaansa e-kirjoiksi voidaan laskea sellaiset digitaaliset teokset, jotka ovat joko alun perin tehty elektronisiksi; ovat digitaalisia kopiota painetuista teoksista; tai ovat teoksia, jotka ovat samansisältöisiä painettujen versioiden kanssa, mutta joihin on lisätty jotakin uutta materiaalia tai ominaisuuksia, joita painetuista teoksista ei löydy (Cheek & Hartel 2012, 3).

Laiho (2015, 5) arvelee, että e-kirjan parhaiten erottaa muusta digitaalisesta ympäristössä esiintyvistä tekstistä sen lineaarisuus ja rajallisuus. Hänen mukaansa e-kirja, kuten painettukin kirja, on itsenäinen teos, jolla on selkeä alku ja loppu (Laiho 2015, 5).

Tämän tutkielman puitteissa elektronisiksi kirjoiksi siis käsitetään digitaalisesti saatavilla olevat aineistot, jotka sisältävät esimerkiksi tekstiä, multimediaa tai näiden yhdistelmiä (Vassiliou & Rowley 2008, 363), sekä ovat luettavissa useissa digitaalisissa muodoissa (esim. PDF- tai ePub-formaatit) ja käytettävissä erilaisilla välineillä, kuten tietokoneilla, mobiililaitteilla tai lukulaitteilla (Cheek & Hartel 2012, 3). E-kirjat voivat olla alkuperältään elektroniseksi tehtyjä tai digitaalisia versioita painetuista kirjoista (Cheek & Hartel 2012, 3). Lisäksi e-kirjat ovat selkeästi erotettavissa muista teoksista ja teksteistä, jotka esiintyvät digitaalisessa ympäristössä (Laiho 2020, 5).

Tässä tutkielmassa tehdään ero e-kirjojen ja e-äänikirjojen välille samalla tavalla kuin painetut kirjat erotetaan vaikkapa CD-muotoisista äänikirjoista. Vaikka kirjat ja äänikirjat ovat käytännössä saman teoksen erilaisia ilmenemismuotoja, ovat ne toisistaan selkeästi poikkeavia, eikä niitä yleensä mielletä samaksi tuotteeksi.

2.2 E-kirjojen käyttäminen

Tässä alaluvussa kerrotaan mitä e-kirjojen käyttäminen tässä tutkielmassa tarkoittaa ja mitä ongelmia määritelmään liittyy. Lisäksi käsitellään sitä, millaisilla välineillä e-kirjoja on mahdollista käyttää.

2.2.1 E-kirjojen käytön määritelmä

Tutkielmaan valikoituneessa kirjallisuudessa e-kirjojen käyttämistä (*use*) ei varsinaisesti määritellä, mutta monissa lähteistä (e-)kirjojen käyttämisestä puhutaan synonyymien omaisesti lukemisen kanssa. Esimerkiksi Kajander (2020, 94) kirjoittaa seuraavasti: "...kirjat olivat säilyneet käyttö- eli lukukelpoisina ...". Lukeminen puolestaan määritellään yksinkertaisesti tekstin tulkinaksi (Kajander 2020, 23), mikä tarkoittaa sitä, että tekstiä on pitänyt prosessoida jollakin tavalla.

Kirjaston näkökulmasta pelkästään e-kirjan lainaaminen voidaan jo ymmärtää kirjan käyttämisenä, mistä kertoo Kirjastot.fi -sivuston *Suomen yleisten kirjastojen tilastot* -sivu, johon on koottu Suomen yleisten kirjastojen talous- ja toimintatilastot. Tilastoihin e-aineistoista on taulukoitu muun muassa e-kirjojen ja e-lehtien käyttökerrat, joiden perään on sulkuihin lisätty sana "lainaus", mikä antaa ymmärtää, että vähintäänkin tilastojen tekijä tai tekijät ovat mieltäneet e-kirjojen lainaamisen niiden käyttämiseksi (Suomen yleisten kirjastojen tilastot, päiväämätön). Lainaaminen ei kuitenkaan välttämättä kerro todellisesta käytöstä: on mahdollista, että lainattua teosta ei ehkä ole edes avattu ennen kuin asiakas palauttaa sen tai kunnes teos on ohjelmoitu palautumaan laina-ajan loppuessa muiden asiakkaiden käyttöön (Lieu & Zhao 2019, 256–257).

Todellisen käytön määrää on kuitenkin hyvin vaikea arvioida, sillä kirjastojen saamat tilastotiedot e-kirjojen käytöstä ovat riippuvaisia e-kirjojen myyjien tai levityspalveluiden omasta datan seurannasta, siitä kuinka tarkasti käyttäjien toimintaa jäljitetään kirjan lainaamisen jälkeen, sekä saadun tiedon välittämisestä kirjastolle (Lieu & Zhao 2019, 258). E-kirjojen toimittajilta kuitenkin puuttuvat yhtenäiset, selkeät käytännöt datan keräämiseksi [Conyers ym. 2017]. Toisaalta, vaikka kirjastoilla olisi saatavilla kaikilta toimijoilta tarkat tiedot siitä, miten kirjoja käytetään, kuten kuinka kauan käyttäjä on pitänyt jotakin sivua auki, ei tämäkään vielä kerro sitä, luettiinko sivua oikeasti [Levine Clark 2015]. (Lieu & Zhao 2019, 258.)

Koska käytetyt tutkimukset eivät määrittele sitä, mitä niissä tarkoitetaan e-kirjojen käyttämisellä, oletetaan, että käyttämisellä tarkoitetaan lukemista (Kajander 2020, 23). Myös tässä tutkielmassa e-kirjojen käyttäminen ymmärretään niiden lukemisena eli tekstin käsittelynä hyvin pintapuolisesta selailusta aina syvälukeeseen asti.

2.2.2 Välineet, joilla e-kirjoja käytetään

E-kirjojen käyttämisen piiriin kuuluvat myös välineet, joilla niitä käytetään. Cheek ja Hartel (2012, 3) mainitsevat e-kirjojen määrittelyn yhteydessä, että e-kirjoja voidaan lukea useilla erilaisilla välineillä tietokoneista mobiililaitteisiin. Nämä välineet voidaan jakaa e-kirjoille tarkoitettuihin lukulaitteisiin (*dedicated e-book readers* tai tuttavallisemmin *e-readers*), kuten Nook ja Kindle, ja monitoimisiin laitteisiin (*multipurpose devices*) tai hybridilaitteisiin (*hybrid devices*), kuten älypuhelimet ja tabletit. (Gibson & Gibb 2011, 305–306). Lukulaitteen tarkoituksena on mahdollistaa digitaalisten kirjojen, sekä aikakausi- ja sanomalehtien lukeminen (Doucette & Lewontin 2012, 66). Sen sijaan e-kirjojen lukeminen tietokoneella tai älypuhelimella ei ole kummankaan laitteen ainoa tarkoitus (Mangen 2016, 244), mutta onnistuu nettiselaimen tai sovelluksen kautta.

Pääasiassa tässä tutkielmassa viitataan lukulaitteisiin ja muihin välineisiin, joilla e-kirjoja luetaan, yksinkertaisesti laitteina, joilla voidaan lukea e-kirjoja (Gibson & Gibb 2011, 306). Jos laitteen käyttötarkoituksella on merkitystä, voidaan tarpeen vaatiessa käyttää näistä kattotermejä e-kirjan lukulaite ja hybridilaitte.

2.3 Yleiset kirjastot ja kirjastojen käyttäjät

Yleinen kirjasto on kaikille avoin kunnan- tai kaupunginkirjasto, jonka kokoelmat ovat julkisessa käytössä. Kirjaston omistaman aineiston käyttäminen ja lainaus on asiakkaalle maksutonta. (Tilastokeskus, päiväämätön.)

Kirjaston käyttäjiksi eli asiakkaiksi mielletään tämän tutkielman puitteissa ne yksityiset henkilöt, jotka käyttävät kirjaston palveluita. Palvelujen käyttämiseksi voidaan

ymmärtää esimerkiksi kirjaston fyysisten tilojen käyttö, sekä fyysisten, että elektronisten aineistojen lainaaminen, tai verkkopalvelujen käyttö.

Druda (2012, 148), joka toimii Half Hollow Hills yhteisökirjaston internet palveluista vastaavana kirjastonhoitajana, jakaa omiin kokemuksiinsa perustuen yleisten kirjastojen käyttäjät kolmeen eri ryhmään. Yhteen ryhmään kuuluvat ne käyttäjät, jotka mielellään lukevat kirjoja uudenaikaisissa muodoissa, kuten lukulaitteen tai mobiililaitteen ruudulta. Toisessa ryhmässä ovat ne käyttäjät, jotka käyvät tutkailemassa kirjaston fyysisiä kokoelmia. Viimeisen ryhmän muodostavat ne käyttäjät, jotka eivät ole luopuneet painetuista kirjoista, mutta eivät kaihda e-kirjojakaan. Druda arvelee, että enemmistö käyttäjistä ovat molempia kirjamuotoja suosivia. (Druda 2012, 148.) Myös toiset tutkijat tekivät samankaltaisia havaintoja. Esimerkiksi Zhang ja Kudva (2014, 1705) havaitsivat analyysitutkimuksessaan käyttämästään aineistosta, että aktiivisimpia lukijoita olivat ne, jotka lukivat sekä elektronisia, että painettuja kirjoja.

3 TUTKIMUSASETELMA

Tässä luvussa käsitellään tutkimusasetelmaa. Alaluvussa 3.1 esitellään tutkimuskysymykset ja avataan niitä hieman. Seuraavassa alaluvussa 3.2 perustellaan tutkimusmenetelmän valinta ja esitellään valittua menetelmää. Viimeiseksi alaluvussa 3.3 kuvaillaan aineistoa, sekä kerrotaan, miten aineisto on valittu ja millä perustein.

3.1 Tutkimuskysymykset

Tutkielmassa halutaan selvittää e-kirjojen asemaa osana yleisten kirjastojen kokoelmia. Valitun aineiston ja tutkielman tekijän mielenkiinnon pohjalta muodostuivat seuraavat tutkimuskysymykset:

1. Millainen rooli e-kirjoilla on yleisten kirjastojen aineistossa?
2. Mitkä tekijät vaikuttavat yleisten kirjastojen asiakkaiden e-kirjojen käyttämiseen?

Ensimmäinen tutkimuskysymys tutkii elektronisia kirjoja yleisten kirjastojen näkökulmasta. Tarkoituksena on selvittää, miten e-kirjat sopeutuvat osaksi yleisten kirjastojen aineistoja, sekä samalla tuoda esiin seikkoja, jotka vaikuttavat myös yleisten kirjastojen asiakkaisiin, joko suorasti tai epäsuorasti. Toisen tutkimuskysymyksen avulla halutaan selvittää, mitkä asiat vaikuttavat yleisten kirjastojen asiakkaiden e-kirjojen käyttämiseen. Tähän kysymykseen sisältyy myös kysymys siitä, mihin e-kirjoja käytetään, sillä e-kirjojen käyttötarkoitus on yksi e-kirjojen käyttöön vaikuttavista tekijöistä.

3.2 Kuvaileva kirjallisuuskatsaus menetelmänä

Tutkielman tutkimusmenetelmäksi valikoitui kuvaileva kirjallisuuskatsaus, koska tämä menetelmä tuntui sopivimmalta valitun aiheen tarkastelemiseen. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus on ”tieteellisiä periaatteita noudattava itsenäinen tutkimusmenetelmä” ([Baumeister & Leary 1997; Green ym. 2006] Kangasniemi ym. 2013, 293). Menetelmän tarkoituksena on tutkia valittua ilmiötä sen käsitteellisestä tai

asiayhteydellisestä näkökulmasta rajatusti, jäsennellysti [Rother 2007] ja perustellusti [Rhoades 2011] hyödyntäen tätä tehtävää varten valikoituja aineistoja [Rother 2007, Grant & Booth 2009]. Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen avulla luodaan aiempaan tutkimukseen perustuvaa kumulatiivista tietoa [Fitzgerald & Rumrill 2005]. (Kangasniemi ym. 2013, 293.)

Kangasniemi ja kumppanit (2013, 294) jäsentävät kuvailevan kirjallisuuskatsauksen neljään, osittain päällekkäiseen, tekstiä tulkitsevaan vaiheeseen: tutkimuskysymyksen muodostamiseen, aineiston valitsemiseen, kuvailun rakentamiseen ja tuotetun tuotoksen tarkastelemiseen. Tutkimusprosessin ensimmäinen vaihe, tutkimuskysymyksen muodostaminen, on prosessin merkittävin vaihe, sillä tutkimuskysymys ohjaa koko prosessia. Tarkoituksenmukaisen tutkimuskysymyksen tulisi olla rajattu, mutta toisaalta tarpeeksi väljä, jotta ilmiötä voidaan tarkastella useammasta näkökulmasta. Tutkimuskysymys esitetään yleensä kysymysmuotoisena [Grant & Booth 2009]. (Kangasniemi ym. 2013, 294–295.)

Tutkimusta ei kuitenkaan suoraan aloiteta tutkimuskysymyksistä, vaan aiheen valitsemisen jälkeen tutustutaan aiheesta löytyvään kirjallisuuteen, minkä pohjalta voidaan määritellä tutkimuskysymys tai -kysymykset. Kirjallisuuteen ennalta tutustuminen on tärkeää myös siksi, että sen avulla tutkimus voidaan liittää osaksi laajempaa teoreettista ja käsitteellistä kehystä. (Kangasniemi ym. 2013, 295.)

Kuvailevassa kirjallisuuskatsauksessa aineistot valitaan sen perusteella, kuinka olennaisia ne ovat tutkimuskysymykseen vastaamisen kannalta ([Rhoades 2011] Kangasniemi ym. 2013, 298). Aineistojen avulla tutkittavaa aihetta tulisi pystyä tarkastelemaan ”ilmiölähtöisesti ja tarkoituksenmukaisesti suhteessa tutkittavaan kysymykseen” (Kangasniemi ym. 2013, 298). Koska aineistoa peilataan koko ajan tutkimuskysymykseen, sekä käytetty aineisto, että tutkimuskysymys muovautuvat prosessin aikana. Tutkimuskysymys myös määrittelee sen mikä on sopiva määrä lähteitä kysymykseen vastaamiseksi. (Kangasniemi ym. 2013, 295–296.) On hyvä huomioida, että tutkimuksen edetessä aineiston valinnan kriteerit ja perustelut saattavat muuttua,

kun aihe ja tutkimuskysymys hahmotetaan paremmin ([Serola & Vakkari 2005] Kangasniemi ym. 2013, 298).

Kuvailun rakentamisen vaiheessa vastataan tutkimuskysymykseen ilmiötä kuvailevasti valitun aineiston perusteella [Green ym. 2006, Arnold 2007, Rother 2007, Grant & Booth 2009], tehdään uusia päätelmiä [Green ym. 2006], sekä rakennetaan aineiston sisäistä vertailua, ja pohditaan aiemman tiedon vahvuuksia ja heikkouksia [Heinrich 2002; Polit & Beck 2012]. Aineistosta etsitään ilmiön kannalta merkityksellisiä tekijöitä, jotka jaotellaan sisältönsä mukaisiksi kokonaisuuksiksi. Ilmiötä voidaan analysoida muun muassa aineistosta esille nousevien teemojen tai kategorioiden avulla [Carnwell & Daly 2001, Grant & Booth 2009]. (Kangasniemi ym. 2013, 296–297.)

Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen viimeisessä, toteutetun tuotoksen tarkastelemisen vaiheessa, kerätään yhteen ja tiivistetään katsauksen keskeisimmät tulokset [Rhoades 2011], sekä tutkaillaan tutkimuksen tuloksia suhteessa mittavampaan käsitteelliseen, teoreettiseen tai yhteiskunnalliseen viitekehykseen. Tässä vaiheessa myös tyypillisesti arvioidaan tutkimuksen luotettavuutta ja eettisyyttä, mietitään jatkotutkimusmahdollisuuksia, sekä esitetään johtopäätökset. (Kangasniemi ym. 2013, 297.)

Tutkielma on siis rakennettu jo olemassa olevan tiedon päälle. Tutkimuskysymyksiin on vastattu aiemman tutkimusaineiston avulla. Prosessin aikana tutkimuskysymyksiä on tarpeen vaatiessa muokattu tai luovuttu joistain kokonaan. Myös tutkimusaineisto on kokenut muutoksia sitä mukaan, kun on tullut vastaan mielenkiintoisia artikkeleita tai on ollut tarvetta täydentää jo löydettyä aineistoa tutkimuskysymyksiin vastaamiseksi.

3.3 Aineiston kuvaus ja valitsemisprosessi

Aineistot haettiin Andor-haun ja Finna.fi -sivuston hakukentän kautta. Andor on Tampereen yliopiston kirjaston hakupalvelu, jonka kautta on löydettävissä muun muassa tieteellisiä artikkeleita, kirjoja ja opinnäytetöitä. Andor tarjosi hyvän lähtökohdan e-kirjoista löytyvän tutkimuksen tarkastelemiseen. Andorin kautta

löydetyt, aiheeseen liittyvät teokset olivat pääasiallisesti englanninkielisiä. Finna.fi on hakupalvelu, josta löytyy kotimaisia elektronisia aineistoja, sekä tietoa kirjastoissa ja arkistoissa olevista aineistoista. Finna.fi:n kautta löytyi lähinnä suomenkielisiä artikkeleita aiheeseen liittyen.

Andor hakuja tehtäessä käytettiin hakulausekkeena ”e-books AND ”public libraries””. Muitakin hakulausekkeitä kokeiltiin, mutta ne eivät joko tuottaneet kovin hyvää tulosta, kuten ”e-materials AND ”public libraries”” tai ”e-kirjat AND ”yleiset kirjastot””, tai relevantiksi katsotut tulokset olivat käytännössä samat hakujen välillä, kuten ”e-books AND librarires”-haulla. Finna.fi hauissa puolestaan hakulausekkeeksi valittiin ”e-kirjat AND ”yleiset kirjastot””. Mitkään kokeillut Finna.fi hakulauseet eivät tuottaneet kovin hyviä tuloksia, koska aineistoa ei juurikaan löytynyt niillä. Myöhemmässä vaiheessa käytettiin myös helmenkasvatusmenetelmää eli hyväksi koettujen artikkeleiden lähteiden läpikäymistä, sekä artikkeleihin viittaavien lähteiden etsimistä.

Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen tavoitteena ei ole tehdä kaikenkattavaa kuvausta ilmiöstä vaan enemmänkin taustoittaa sitä ja tutustua käsiteltävään aiheeseen (Kangasniemi ym. 2013, 296–297), mikä antaa myös vapaammat kädet aineiston keräämiselle. Tämän vuoksi aineistoa etsittäessä ei tehty rajoituksia tiettyihin vuosiin, vaikkakin tutkimuksen alussa painotettiin mahdollisimman tuoreita artikkeleita. Hakujen rajaamisessa käytettiin kielirajoituksia ja verkossa saatavilla olevia materiaaleja. Haut haluttiin rajata verkossa saatavilla oleviin materiaaleihin, koska aineisto oli tätä kautta heti saatavilla ja siitä pystyi nopeasti tarkistamaan, onko aineisto asianmukaista. Aineisto koostuu lähinnä englanninkielisestä kirjallisuudesta, mutta mukana on myös muutama suomenkielinen opinnäytetyö. Tutkielman lähteinä pyrittiin käyttämään pääasiassa aineistoja, jotka ovat käyneet läpi jonkinlaisen arvioimisprosessin. Poikkeuksen tästä muodostivat kirjojen luvut.

Tutkielman aineisto koostuu kahdeksasta (8) artikkelista, kahdesta (2) opinnäytetyöstä, sekä viidestä (5) kahden eri kirjan luvusta. Kaikki artikkelit, sekä molemmat kirjat ovat englanninkielisiä, ja lähes kaikki sijoittuvat anglosaksisen kulttuurin maihin: pääasiassa Amerikkaan, mutta myös Uuteen Seelantiin ja Australiaan. Yksi artikkeli on lähtöisin

Tšekistä. Opinnäytetöistä yksi on pro gradu -tutkielma ja toinen väitöskirja. Molemmat on tehty suomalaisissa yliopistoissa ja ovat suomenkielisiä. Tässä tutkielmassa lähteenä käytetyn pro gradu -tutkielman lähdeaineisto on myös pitkälti painottunut anglosaksisen kulttuurin maihin.

4 TULOKSET

Tässä luvussa esitellään tutkielman keskeisimmät tulokset. Ensimmäiseksi alaluvussa 4.1 e-kirjoja käsitellään yleisten kirjastojen kannalta. Keskiössä ovat e-kirjojen tarjoamiseen liittyvät haasteet ja mahdollisuudet. Alaluvussa 4.2 pureudutaan kysymykseen, mitkä tekijät vaikuttavat e-kirjojen käyttämiseen. Aihetta lähestytään kirjaston asiakkaiden näkökulmasta.

4.1 E-kirjat yleisten kirjastojen käytössä

Tässä alaluvussa keskitytään e-kirjoihin yleisten kirjastojen näkökulmasta. Tässä nostetaan esille joitakin e-kirjojen ominaisuuksia, jotka ovat hyödyllisiä yleisille kirjastoille. Lisäksi puhutaan e-kirjojen ostamiseen ja lainaamiseen liittyvistä ongelmista.

Parhaimmillaan elektroniset kirjat voivat tarjota paljon etuja yleisille kirjastoille, kuten että ne ovat lähes jatkuvasti saataville ja kustannustehokkaampia painettuihin kirjoihin verrattuna. E-kirjat vähentävät hankintakustannuksia, sillä kirjat ilmestyvät kokoelmaan välittömästi tilaamisen jälkeen (Vassiliou & Rowley 2008, 359) ilman välivaiheita, jotka hidastaisivat toimitusta (Pawlowski 2011, 56). Myös kirjojen edestakaisesta kuljettamisesta ja muusta prosessoinnista säästyy rahaa ja vaivaa, kun kirjoja ei tarvitse pakata, purkaa ja hyllyttää (Vassiliou & Rowley 2008, 359). Koska e-kirjat ovat aineettomia, ne eivät myöskään voi mennä rikki, kadota tai tulla varastetuksi, eivätkä ne vaadi hyllytilaa (Vassiliou & Rowley 2008, 359; [Genco 2009] Pawlowski 2011, 56). Lisäksi e-kirjat ovat koko ajan saatavilla ([Cenco 2009] Pawlowski 2011, 56), ja ne voivat tarjota pääsyn loppuunmyytyihin materiaaleihin tai tehdä paljon käytetyistä materiaaleista melkein jatkuvasti saavutettavia oikeanlaisella lainausmenetelmillä (Vassiliou & Rowley 2008, 359.)

Aivan mutkatonta elektronisten kirjojen hankkiminen ja lainaaminen ei kuitenkaan yleisille kirjastoille ole: e-kirjoilla on tarjolla monia ostomalleja ja täten myös erilaisia hintoja, mitkä vaikuttavat kirjastojen lainausmenetelmiin. Nämä puolestaan vaikuttavat e-kirjavalikoimiin ja niiden saatavuuteen, ja loppukädessä kirjastojen asiakkaisiin.

Pawlowskin (2011, 56) mukaan kustantajat eivät myy elektronisia kirjoja suoraan kirjastoille, vaan tämä tapahtuu levityspalvelujen/myyjien (*vendors*; esim. OverDrive) kautta. Levittäjät tarjoavat usein kirjastoille kahta lisensointimallia: nimikkeet (eli kirjat) voidaan lisätä joko kertaostoina (*single-purchase titles*) tai osana tilausta. Kertaosto nimikkeet lisätään hankinnan jälkeen kirjaston e-kirjavalikoimaan, ja käyttäjän lainatessa elektronisen niteen, se poistuu kierrosta, kunnes se taas palautetaan. Kirjastojen on kuitenkin mahdollista ostaa useampi kappale. Jos kirjasto taas hankkii e-kirjat massatilauksena, kirjaston käyttäjillä on rajoittamaton pääsy tilauksessa hankittuun aineistoon. Kustantajat eivät kuitenkaan ole kovin halukkaita tarjoamaan kirjastoille tilausvaihtoehtoa, koska se ei ole yhtä kannattavaa kustantajille kuin yhden nimikkeen ostaminen kerrallaan. Kirjastojen valikoima koostuu siis yleensä nide kerrallaan myytävistä nimikkeistä. (Pawlowski 2011, 64–65.) Tällä ostomallilla ei voida ostaa kovin montaa nidettä yhdelle nimikkeelle, mikä voi johtaa kiusallisiin tilanteisiin asiakkaiden kanssa, jotka eivät välttämättä ymmärrä miksi elektronisia kirjoja on saatavilla rajoitettu määrä – erityisesti suosittujen kappaleiden kohdalla.

Felkner (2012, 41–42) puhuu kokoelman kehittämisestä, johon kuuluu kolme erilaista elektronisten kirjojen valintamallia. E-kirjoja voidaan valikoida manuaalisesti, eli henkilökunnan täytyy pysytellä ajan hermolla ja tarkkailla vaihtuvia kirjalistoja. Tämän mallin etuna on, että kirjastot pystyvät paremmin hallitsemaan mitä ostavat. Kirjastot voivat myös tehdä automaattisen ostosuunnitelman, jossa kirjat lähetetään valmiiksi valittuina kirjastolle. Tässä mallissa kirjaston on mahdollista valita esimerkiksi tiettyjen genrejen tai kustantajien teoksia, tai valita hyvin myyviä nimikkeitä. Kolmas vaihtoehto on maksaa e-kirjoista vasta sitten kun asiakas avaa kirjan selaimessa tai lataa sen laitteelle. Useimmat kirjastot Felknerin mukaan käyttävät yhdistelmää automaattisesta ja manuaalisesta kirjojen valintamallista. (Felkner 2012, 41–42.)

Kirjastojen ei myöskään tarvitse tyytyä yhden levityspalvelun tarjoamiin valikoimiin, vaan ne voivat olla useamman palvelun asiakkaina. Levittäjien tarjoamat nimikkeet ovat kuitenkin levittäjäkohtaisia, mikä tarkoittaa sitä, että e-kirjoja ei voi siirtää yhden levittäjän alustalta tai verkkosivustolta tai kokoelmasta toiselle. (Pawlowski 2011, 56.)

Ongelmaksi tässä saattaa muodostua se, että levityspalvelun tarjoamat verkkosivut eivät välttämättä ole kovin samanlaisia keskenään, jolloin käyttäjät saattavat joutua opettelemaan käyttämään useampia. Jos käyttäjät kokevat levityspalveluiden tarjoamien verkkosivujen käytön opettelu liian vaikeaksi, he saattavat jättää käyttämättä näitä palveluja ollenkaan (Kajander 2020, 116; Zhang & Kudva 2014, 1697).

Levityspalvelut pitkälti määrittelevät sen, miten nimikettä on mahdollista lainata, pelkästään kirjaston tiloissa vai myös etänä, sekä miten käyttäjät voivat käyttää lainaamaansa aineistoa, kuten lukea selaimessa tai ladata laitteelle. Tähän vaikuttavat levittäjän tarjoamat tiedostomuodot ja DRM-suojaukset (*digital rights management*, suom. digitaalisten tekijänoikeuksien hallinta). (Pawlowski 2011, 56.)

E-kirjojen lainaamisen lisäksi yleiset kirjastot saattavat lainata e-kirjojen lukulaitteita asiakkaille, jotka eivät välttämättä muuten pystyisi kokeilemaan e-kirjoja. Lukulaitteita voi lainata joko tyhjänä, jolloin asiakas itse saa ladata laitteelle kirjoja, tai valmiiksi valitulla, jo laitteelle ladatulla joukolla kirjoja (Felkner 2012, 39–40).

4.2 E-kirjojen käyttöön vaikuttavia tekijöitä

E-kirjoilla on monia ominaisuuksia, jotka vaikuttavat käyttäjien halukkuuteen edes kokeilla e-kirjoja, saati jatkaa niiden käyttämistä. Jotkut tekijät houkuttelevat käyttäjiä e-kirjojen pariin, kuten aineiston nopea saatavuus. Toiset ominaisuudet taas voivat olla käyttäjistä luotaantyöntäviä, esimerkiksi tuoksuttomuus ja tuntoaistimusten puute. E-kirjoilla on myös ominaisuuksia, jotka jakavat käyttäjien mielipiteitä, kuten e-kirjan muokkautuvuus. Lisäksi muilla kuin e-kirjan ominaisuuksilla itsellään, muun muassa käyttäjien mieltymyksillä, aineiston käyttötarkoituksella, sekä laitteistoilla, joilla e-kirjoja käytetään, on oma roolinsa e-kirjojen käyttöönottamiseen – tai niiden hylkäämiseen.

Valitussa aineistossa usein esiintyvät e-kirjojen käyttöön vaikuttavat tekijät on koottu ja ryhmitelty tässä alaluvussa. Ensimmäiseksi pyritään vastaamaan kysymyksiin, mihin e-kirjoja käytetään ja miksi. Seuraavaksi tehdään katsaus elektronisten ja painettujen

kirjojen eroihin, ja esitellään niin hyviä kuin huonojakin puolia, joita molempiin liittyy. Viimeiseksi puhutaan e-kirjojen käytettävyydestä, sekä siihen liittyvistä ongelmakohdista.

4.2.1 E-kirjojen käyttötarkoitukset

Jotta voitaisiin tutkia e-kirjojen käytettävyyttä, täytyy ensin tietää mitä tarkoitusta varten e-kirjoja ylipäättään käytetään. Zhang ja Kudva (2014) analysoivat tutkimuksessaan PEW Research Centerin keräämää puhelinhaastatteluaineistoa vuodelta 2011 amerikkalaisten lukutottumuksista. Haastattelussa selvitettiin muun muassa lukemisen tiheyttä (kuinka usein), tarkoitusta (mitä varten), lukumielityksiä (e-kirja, p-kirja vai molemmat), sekä tilannekohtaisia tekijöitä, jotka vaikuttavat lukumielityksiin. Otoksen suuruus oli lähes 3 000 yli 16-vuotiasta Amerikassa asuvaa henkilöä. Zhangin ja Kudvan (2014, 1701–1702) tutkimuksen pohjalta voidaan päätellä, että kirjoja luettiin lähinnä joko omaehtoisesti vapaa-ajalla (*reading for pleasure*) tai työn tai opiskelujen vuoksi (*reading for work/school*). Tutkimuksessa mainittiin myös muita lukemisen syitä, mutta ne eivät sopineet kirjojen lukemisen kontekstiin. (Zhang & Kudva 2014, 1701.)

Kaikista PEW'n haastattelututkimukseen osallistuneista henkilöistä lähes 74% kertoi lukevansa kirjoja. Heistä noin 78% ilmoitti lukevansa vain painettuja kirjoja, 2,6% pelkästään e-kirjoja, ja lähes 20% kertoi lukevansa sekä elektronisia, että painettuja kirjoja. Zhang ja Kudva havaitsivat, että haastatteluun osallistuneista reippaasti yli puolet lukivat aktiivisesti (vähintään muutaman kerran viikossa) e-kirjoja tai molempia kirjamuotoja töiden tai koulun vuoksi. Kaikki lukijaryhmät lukivat aktiivisesti kirjoja huvin vuoksi, joskin selkeästi aktiivisimpia olivat elektronisia ja painettuja kirjoja suosivien ryhmä. (Zhang & Kudva 2014, 1699, 1701–1702.)

PEW'n tutkimuksessa selvitettiin myös tilannekohtaisia tekijöitä, jotka vaikuttavat kirjamuodon valintaan niillä, jotka raportoivat käyttävänsä molempia (n. 20% vastaajista). Tutkimuksessa lueteltiin seuraavat tilanteet: kirjojen jakaminen muiden kanssa, lukeminen lapsen kanssa, kirjojen lukeminen matkalla tai joukkoliikenteessä

matkustaessa, lukiessa sängyssä, valitseminen laajasta valikoimasta kirjoja, sekä ollessa mahdollista saada kirja nopeasti. Vastaajilta kysyttiin missä näistä tilanteista he mieluiten valitsisivat elektroniset kirjat ja missä puolestaan painetut kirjat. (Zhang & Kudva 2014, 1699). Zhangin ja Kudvan (2014, 1702) mukaan painetut kirjat olivat selvästi suosittuja lasten kanssa luettaessa ja muiden kanssa kirjoja jakaessa. E-kirjat taas koettiin selkeästi paremmiksi liikkeellä oltaessa, sekä silloin, kun kirjan haluttiin saada käsiin nopeasti. E-kirjojen valikoimaa näytettiin myös pitävän jonkin verran parempana kuin painettujen. Elektronisten ja painettujen kirjojen välillä ei ollut juurikaan eroa sängyssä luettaessa. (Zhang & Kudva 2014, 1702.)

Zhangin ja Kudvan (2014, 1702) analyysistä voidaan siis päätellä, että painettuja kirjoja suosittiin sosiaalisissa tilanteissa, kuten kirjoja jaettaessa. Myös Chen ja Granitz (2012, 1221), jotka kirjoittavat digitalisoitumisen vaikutuksista ihmisten sosiaalisuuteen, saivat samankaltaisia tuloksia. He suorittivat haastattelututkimuksen, jossa osallistujat olivat innokkaita lukijoita, heillä oli kokemusta digitaalisista formaateista, ja he antoivat nauhoittaa haastattelunsa. Yhteensä tutkimukseen otettiin mukaan 20 henkilöä. (Chen & Granitz 2012, 1220.) Suurin osa Chenin ja Granitzin (2012, 1221) haastateltavista kokivat teknologian muuttavan heidän ”sosiaalisia rituaalejaan”: heidän kokemuksensa oli, että he pitävät lukemisen ja kirjojen avulla yllä sosiaalisia suhteitaan, kuten jakamalla teoksia ystävien kanssa tai osallistumalla lukupiireihin. Vastaajista tuntui, että kirjojen digitalisoituminen vie jotakin tärkeää lukukokemuksesta. Myös paikat, kuten kirjakaupat tai kirjastot, joissa saattoi kokoontua, olivat haastateltaville tärkeä osa sosiaalisuutta, ja kirjojen käyttäminen elektronisessa muodossa olisi ilmeisesti tehnyt tarpeettomaksi käydä näissä paikoissa ja vähentänyt heidän sosiaalisia kontaktejaan muihin samanmielisiin. (Chen & Granitz 2012, 1221.)

Koska Zhangin ja Kudvan (2014, 1699) tutkimukseen käytetyssä aineistossa pelkästään e-kirjoja lukevia oli huomattavan vähän eikä molempia kirjamuotoja käyttävikään ollut kovin paljoa, tämän tutkimuksen perusteella ei voida tehdä kovinkaan suuria johtopäätöksiä ihmisten e-kirjojen lukemisen tavoista tai syistä. Myöskään Chenin ja Granitzin (2012) tutkimuksesta ei voida tehdä yleistyksiä, sillä heidän käyttämänsä

aineisto oli varsin pieni. Toisaalta e-kirjat alkoivat yleistymään yleisissä kirjastoissa vasta 2010-luvun alussa (Felkner 2012, 37), mikä voi selittää sitä, ettei kovin moni Zhangin ja Kudvan (2014) tutkimukseen osallistujista ollut välttämättä vielä tässä vaiheessa ottanut e-kirjoja käyttöönsä ja useat Chenin ja Granitzin (2012) haasteltavista vaikuttivat jopa epäluuloisilta e-kirjoja kohtaan. Lienee kuitenkin turvallista olettaa, että e-kirjoja luetaan sekä huvia vuoksi, että hyödynnetään opiskelussa tai kouluttautumisessa. E-kirjoja käytetään myös paljon matkustettaessa paikkoihin tai kun kirja tarvitaan nopeasti.

Vielä askelen pidemmälle menivät e-kirjojen käytön tutkimuksessaan Prokop ja Stejskal (2021, 582), jotka laativat kyselytutkimuksen Prahan kunnallisen kirjaston käyttäjille. He tutkivat Prahan kunnalliskirjaston e-kirjojen lukijoiden käyttäytymistä tarkoituksenaan selvittää asiakkaiden kiinnostusta lainata e-kirjoja ja heidän valmiuttaan maksaa kirjaston tuottamista e-kirja palveluista. He saivat kaiken kaikkiaan vähän yli 1300 vastausta, joista karsinnan jälkeen suunnilleen 420 vastausta otettiin tarkasteluun. (Prokop & Stejskal 2021, 580, 583.) Prokop ja Stejskal (2021, 585) havaitsivat, että tiettyjen kirjallisuusgenrejen lukijat näyttivät suosivan e-kirjoja: ne vastaajat, jotka lukivat fantasia- ja tieteiskirjallisuutta, sekä historiallisia romaaneja ja runoja, nousivat esiin e-kirjan käyttömäärissään. Tosin, myös eriäviä tuloksia on havaittu. Esimerkiksi Library Journalin vuoden 2014 toteuttamassa kyselyssä, johon osallistui noin 500 amerikkalaista kirjastoa (ilmeisesti ympäri Yhdysvaltoja), kaunokirjallisuudesta suosituimmiksi osoittautuivat uutuudet, jännityskirjallisuus ja ”rakkausromaanit”. Tieteis- ja fantasiakirjallisuus eivät olleet tässä kyselyssä kovinkaan suosittuja. ([Library Journal 2014] Laiho 2015, 84, 104.)

Prokopin ja Stejskalin (2021, 585) sekä Library Journalin ([2014] Laiho 2015, 84) tulokset ovat siis ristiriidassa keskenään. Toisaalta tutkimukset ovat ajallisesti ja maantieteellisesti kaukana toisistaan: Library Journalin tutkimus suoritettiin Amerikassa aikana, jolloin e-kirjat olivat vielä kutakuinkin hakemassa paikkaansa yleisissä kirjastoissa. Prokopin ja Stejskalin tutkimus taas tehtiin huomattavasti rajatumalla alueella Tšekin pääkaupungissa Prahassa, vaiheessa, jossa e-kirjat ovat jo ehkä tutumpia

kirjastojen käyttäjille ja valikoimatkin ovat todennäköisesti kasvaneet. Näiden tulosten perusteella on mahdotonta sanoa mitkä genret ovat suosituimpia asiakkaiden keskuudessa.

4.2.2 Kirjamuotojen keskinäinen vertaileminen

Vassilioun ja Rowleyn (2008, 360–361) sisällönanalyttisen tutkimuksen mukaan tutkijat pyrkivät usein selittämään e-kirjoja painettujen kirjojen kautta. E-kirjojen ajateltiin olevan lähinnä elektronisia versioita painetuista kirjoista, jotka oli tehty saavutettaviksi asiaankuuluvan laitteiston ja ohjelmiston avulla. Elektronisten kirjojen ei nähty juurikaan eroavan painetuista kirjoista: e-kirjat edelleen jakoivat keskeisiä ominaisuuksia painettujen versioiden kanssa, kuten samanlaisen rakenteen ja muotoilun. (Vassiliou ja Rowley 2008, 360–361.) Useammassa tämän tutkielman aineistoksi valikoituneessa tutkimuksessa myös tutkittavat tuntuivat mieltävän e-kirjat painettujen kirjojen elektronisiksi kopioiksi, sillä e-kirjoja verrattiin painettuihin kirjoihin runsaasti (ks. esim. Kajander 2020, 115–130; Cheek & Hartel 2012, 5–6; Chen & Granitz 2012, 1221).

Mangen (2016) kiteyttää elektronisten ja painettujen kirjojen välisiä eroja artikkelissaan, jossa hän kokoaa yhteen empiiristen tutkimusten löydöksiä lukemisen emotionaalisista aspekteista. Mangenin (2016, 244) mielestä väline, jota käytetään tekstin lukemiseen voi muuttaa lukukokemusta. Painetun kirjan lukeminen eroaa sensomotorisilta eli aistimuksellisilta ja liikkeellisiltä ominaisuuksiltaan ruudulta luettavan tekstin kanssa ([O'Regan & Noë 2001] Mangen 2016, 244). Painettu teksti on käsinkosketeltava ja muuttumaton. Se on sidoksissa fyysiseen näyttövälineeseensä ja varastointitilaan. ([Mangen 2008; Mangen & Kuiken 2014] Mangen 2016, 244.) Sen sijaan näytöllä oleva teksti on aineetonta, ja se on fyysisesti erotettavissa näyttövälineestään. Tämä rakenne mahdollistaa sen, että digitaalisilla laitteilla pystytään säilyttämään ja lukemaan useita kirjoituksia, sekä lisäksi sallii siirreltävyuden ja pääsyn käsiksi teksteihin missä ja milloin vain. Kuitenkin sama joustavuus voi Mangenin mukaan muuttaa lukijan suhdetta tekstin kanssa, mahdollisesti vaikuttaen lukijan kokemukseen tekstisisällöstä. (Mangen 2016, 244.)

Erot kokemuksellisuudessa ja aistikokemuksissa

Myös muut tutkijat ovat huomanneet lukijoiden erilaisen suhtautumisen tekstiin, kun he lukevat tekstiä näyttölaitteilta. Chenin ja Granitzin (2012, 1221) haastattelututkimuksessa ilmeni, että suurin osa haastateltavista kokivat e-kirjojen heikentävän kirjojen lukemisesta saatavaa nautintoa, koska e-kirjat eivät vastaa heidän estetiikan tarpeisiinsa: elektronisten kirjojen fontin, kuvituksen ja kansien koettiin haittaavan lukukokemusta. Haastateltavat kokivat myös tärkeäksi kirjan pitelemisen käsissään, sivujen kääntelyn ja kirjan haistelemisen. Osa haastateltavista siis vierastivat e-kirjoja, koska ne eivät vastanneet heidän mielikuviinsa siitä, mille kirjojen tulisi näyttää, tuntua ja tuoksua. (Chen & Granitz 2012, 1221.)

Kajander (2020) toteutti väitöskirjassaan etnografisen tutkimuksen Suomen Kirjallisuuden Seuran keräämästä ja arkistoimasta *Elämää lukijana* -kyselyn aineistosta vuodelta 2014. Osallistujat kirjoittivat vapaamuotoiset vastukset kyselyssä esitettyihin kysymyksiin (Kajander 2020, 37). Myös Kajander havaitsi, että hänen käsittelemästään aineistosta nousi esiin, että monet kyselyyn vastanneista kertoivat aistimusten puutteesta elektronisia kirjoja lukiessaan. Useat vastaajista olivat sitä mieltä, että e-kirjoista puuttuivat painetulle kirjalle ominainen tuoksu, kirjan kansien ja sivujen tuntu sormenpäissä, sekä sivujen rapina (Kajander 2020, 118–120). Lisäksi Gibson ja Gibb (2012, 315) mainitsevat e-kirjojen huonoiksi puoliksi joidenkin fyysisten ominaisuuksien menettämisen, kuten hajun ja tunnun.

Aineettomuus ja aineellisuus

Toinen Mangenin (2016, 244) mainitsemista painetun ja elektronisen kirjan välisistä eroista ovat aineellisuus ja aineettomuus. Fyysinen kirja objektina on sidottu tilaan ja paikkaan, jossa se kulloinkin on: painetut kirjat vievät kokonsa mukaisen tilan kirjahyllystä tai muusta säilytystilasta, ovat painavia, niiden liikuttelu voi olla hankalaa ja niitä täytyy kuljettaa paikasta toiseen, esimerkiksi kirjastosta kotiin ja takaisin (Kajander 2020, 115). Sen sijaan elektroniset kirjat tarvitsevat tilaa vain niin paljon kuin niiden lukemiseen käytettävät laitteet tarvitsevat, ja yhdellä laitteella (tai sovelluksella) voi

säilyttää huomattavan määrän kirjoja. E-kirjojen lukulaitteet ja mobiililaitteet ovat lisäksi yleensä keveitä kantaa mukana, sekä tekevät sisällöistä jatkuvasti saavutettavia. (Cheek & Hartel 2012, 5; Chen & Granitz 2012, 1221; Kajander 2020, 115.)

Kirjastojen käyttäjien näkökulmasta e-kirjat ovat siis hyödyllisiä siksi, että niitä ei tarvitse kuljettaa paikasta toiseen ja ne ovat helpommin saavutettavissa, useimmiten heti kun niitä tarvitsee. Käyttäjät myös hyötyvät e-kirjoista siinä mielessä, että he pystyvät lainaamaan ja palauttamaan kirjat digitaalisesti (Lieu & Zhao 2019, 256–257). E-kirjoista ei myöskään kerry maksuja käyttäjille, koska lainat palautuvat ajallaan (Lieu & Zhao 2019, 256–257), eikä e-kirjoista tällöin tule esimerkiksi myöhästymismaksuja.

Lisäksi elektronisten kirjojen erillisuus fyysisistä näyttölaitteista tarjoaa käyttäjille mahdollisuuden mukauttaa laitteiden asetukset vastaamaan heidän uniikkeja tarpeitaan (Cheek & Hartel 2012, 5). Siinä missä painetuissa kirjoissa teksti pysyy muuttumattomana ([Mangen 2008; Mangen & Kuiken 2014] Mangen 2016, 244), on elektronisissa kirjoissa muun muassa mahdollista muuttaa tekstin kokoa ja muuntaa teksti kuunneltavaksi teksti puheeksi -toiminnon avulla ([Larson 2010; Mackey and Shane 2013] Rutherford ym. 2018, 320). E-kirjoista löytyy myös muita käteviä ominaisuuksia, kuten sisällön etsiminen tekstihaulla (Chen & Granitz 2012, 1222), tekstin ulkoisten ja sisäisten lähteiden linkittäminen, sekä multimediasisällön lisäämisen (Vassiliou & Rowley 2008, 358).

4.2.3 Käytettävyys

E-kirjojen käytettävyyteen vaikuttavat e-kirjaformaattit ja lukemiseen käytettävät laitteet. Tässä käsitellään e-kirjaformaattien ja laitteiden yhteensopivuutta, sekä erilaisten laitteiden ominaisuuksia, joilla on vaikutusta lukukokemukseen.

Useasti mainittu ongelma e-kirjojen käytettävyyden kannalta on yleisen, kaikkien laitteiden kanssa yhteensopivan e-kirja formaatin eli tiedostomuodon puuttuminen (esim. Vassiliou & Rowley 2008, 359; Cheek & Hartel 2012, 6; Doucette & Lewontin 2012, 64; Laiho 2015, 100; Kajander 2020, 116). Tämä voi tuntua hämmentävältä ja turhauttavalta niistä, jotka haluaisivat kokeilla e-kirjoja. Jos jonkin käyttö tuntuu liian

haastavalta ja käyttämisen opettelu aikaa vievältä, voidaan uusi teknologia kokea luotaantyöntäväksi eikä sitä haluta tällöin hyödyntää. (Kajander 2020, 116; Zhang & Kudva 2014, 1697.)

Pelkästään laitteita, joilla e-kirjoja voidaan lukea, on valtava määrä aina älypuhelimista pöytätietokoneisiin ja e-kirjan lukioihin (Gibson & Gibb 2011, 306) puhumattakaan lukuisista merkeistä ja malleista, joita markkinoilta löytyy. Lisäksi e-kirjoja tarjotaan useissa tiedostomuodoissa, joiden yhteensopivuus laitteiden kanssa vaihtelee laajasti. EPUB ja PDF muotoiset e-kirjat kattavat suuren määrän erilaisia laitteita, mutta on myös formaatteja, jotka ovat tuettuja vain tietynmerkkisillä laitteilla tai laitteiden valmistajien kehittämällä sovelluksilla. Esimerkiksi Amazonin myymiä e-kirjoja pystyy lukemaan vain Kindle -lukulaitteilla tai sovelluksella. (Doucette & Lewontin 2012, 64.) Monenlaisten laitteiden ja formaattien välillä navigoiminen saattaa siis vieraannuttaa ihmiset e-kirjoista, sillä he eivät välttämättä halua laittaa aikaa tai rahaa erilaisten teknologioiden opetteluun (Kajander 2020, 116).

Yhteensopivuus erilaisten tiedostomuotojen kanssa ei kuitenkaan ole ainoa ongelma, joka liitetään e-kirjojen lukemiseen käytettäviin laitteisiin. Kuten on aiemmin jo todettu kohdassa 2.2.2, e-kirjoja voidaan lukea joko hybridilaitteilla tai tarkoitusta varten tehdyillä e-kirjan lukulaitteilla (Gibson & Gibb 2011, 305–306). Laitetyyppien erilaiset käyttötarkoitukset vaikuttavat myös laitteiden näyttöjen ominaisuuksiin ([Heikkilä 2007, 207]). Hybridilaitteiden tarkoituksena on muun muassa toistaa videota tai näyttää kuvia, minkä vuoksi hybridilaitteiden näytöt ovat taustavalaistuja (*backlit screen*) (Mangen 2016, 244). Taustavalaistus voi kuitenkin aiheuttaa näytön heijastelua, mikä tekee tekstistä hankalaa lukea erityisesti kirkkaassa valaistuksessa. Lukulaitteet on puolestaan suunniteltu pitkäkestoiseen ja keskittyneeseen lukemiseen. ([Heikkilä 2017, 207] Kajander 2020, 140.) Lukulaitteissa käytetään e-ink (*electronic ink, suom. elektroninen muste*) teknologiaa, joka on suunniteltu jäljittelemään paperia (Mangen 2016, 245; Gibson & Gibb 2011, 305). Mangenin (2016, 245) mukaan e-ink teknologiaa hyödyntävät lukulaitteet ovat hybridilaitteita lukijaystävällisempiä, koska niissä on laaja katselukulma (värit eivät vääristy, vaikka ruutua katsoisi sivuilta) ja pysyvä kuva. Lisäksi lukulaitteet

heijastavat ympäristön valoa, eivätkä säteile omaa valoa, mikä helpottaa lukulaitteiden näytöltä lukemista kirkaassakin valaistuksessa (Mangen 2016, 245). Laitte, jolla e-kirjaa luetaan voi siis vaikuttaa hyvinkin paljon käyttökokemukseen, ja tätä kautta siihen, halutaanko e-kirjoja ylipäänsä käyttää.

Erilaisiin e-kirjan lukemisen mahdollistaviin laitteiden, erityisesti hybridilaitteiden, käyttöön on liitetty erinäisiä ikäviä sivuvaikutuksia, kuten silmien räsitystä, päänsärkyä ja uniongelmia (Kajander 2020, 147–149, 151). Toisaalta Chen ja Granitz (2012, 1222) kirjoittavat, että liikuteltavuutensa vuoksi e-kirjoja on mahdollista lukea erilaisissa asennoissa. Tällä he todennäköisesti tarkoittavat sitä, että esimerkiksi puhelimen tai tabletin kanssa on helppoa valita itselle mukava asento, koska nämä laitteet ovat keveitä ja aseteltavissa oman mielensä mukaisesti. Ainakin siis huonossa asennossa näkökentän rajoituksesta johtuvat päänsäryt olisivat vältettävissä.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA YHTEENVETO

Elektroniset kirjat ovat arvokas lisä yleisten kirjastojen kokoelmissa, sillä ne tarjoavat kirjastoille monia hyötyjä. E-kirjoista saatavat hyödyt liittyvät vahvasti niiden aineettomuuteen. Esimerkiksi e-kirjat vähentävät joitakin kirjojen ostamisesta ja liikkutuksesta koituvia hankinta- ja kuljetuskustannuksia (Vassiliou & Rowley 2008, 359), sekä mahdollistavat asiakkaille pääsyn kirjaston aineistoihin kirjastojen kiinni ollessakin ([Cenco 2009] Pawlowski 2011, 56). Toisaalta e-kirjojen hankinta ja lainaus luovat yleisille kirjastoille huomattavia haasteita. Kirjastojen täytyy valita sopiva palveluiden levittäjä, välikäsi kustantajan ja kirjaston välillä, jolta ostaa e-kirjapalvelun. Kirjasto voi päättää myös ostaa useammalta levittäjältä, mutta e-aineistot ovat levittäjäkohtaisia, jolloin näitä kaikkia ei voi siirtää yhdelle sivustolle vaan asiakkaan tehtäväksi jää opetella käyttämään näitä sivustoja. Levittäjäpalvelun valinta on tärkeää myös siksi, että levityspalvelut käytännössä sanelevat sen, miten ja missä lainattuja kirjoja voi käyttää. (Pawlowski 2011, 64–65.)

Tutkielmassa huomattiin, että lukemisen tarkoitus, kirjamuotojen välinen vertailu, sekä kirjojen käytettävyyden vaikuttivat yleisten kirjastojen asiakkaiden e-kirjojen käyttämiseen. Nämä kolme osa-aluetta ovat tiiviisti yhteydessä toisiinsa. E-kirjoja käytettiin lähinnä vapaa-ajan lukemisena, sekä työ- tai opiskelumateriaalina (Zhang & Kudva 2014, 1701–1702). Lisäksi e-kirjat koettiin hyväksi vaihtoehdoksi, kun tarvittiin luettavaa matkalle tai kulkien julkisilla, sekä silloin kun haluttiin saada kirja nopeasti (Zhang & Kudva 2014, 1699). Tämä johtuu e-kirjojen keveydestä ja vaivattomuudesta kuljettaa mukana, sekä niiden helpposta saatavuudesta (Cheek & Hartel 2012, 5; Chen & Granitz 2012, 1221; Kajander 2020, 115). Myös joitakin arveluita tehtiin kirjallisuuden lajeista, jotka innostavat lukemaan e-kirjoja (Prokop & Stejskal 2021, 585), mutta niiden perusteella ei voida juurikaan tehdä päätelmiä.

Kirjamuotojen, eli painettujen ja elektronisten kirjojen, välinen vertailu kulminoitui aineettomuuden ja aineellisuuden välisiin eroihin. Aineistossa usein mainittiin e-kirjojen lukemisen yhteydessä aistimusten menetys, mikä vaikutti tutkittavien

kokonaisvaltaiseen lukukokemukseen negatiivisesti (Chen & Granitz 2012, 1221; Kajander 2020, 118–120). Toisaalta tutkittavat usein pitivät e-kirjojen helpposta liikuteltavuudesta ja nopeasta saatavuudesta, sekä mahdollisuudesta säilyttää monia teoksia samalla laitteella (Cheek & Hartel 2012, 5; Chen & Granitz 2012, 1221; Kajander 2020, 115). Lisäksi e-kirjojen aineettomuuden ansiosta niitä pystyy muokkaamaan omia mieltymyksiään ja tarpeitaan vastaaviksi (Cheek & Hartel 2012, 5).

E-kirjojen käytettävyyttä, eli kuinka helpoksi e-kirjojen käyttö koetaan, tarkasteltiin laitteiden kautta. Tutkielmassa kävi ilmi, että laitteiden, joilla e-kirjoja luettiin ja tiedostomuotojen välillä oli yhteensopivuusongelmia: mikään laite ei pysty lukemaan kaikkia erilaisia e-kirjatiedostoja, ja jotkin laitteet ovat yhteensopivia vain muutaman tiedostomuodon kanssa (Doucette & Lewontin 2012, 64). Lisäksi huomattiin, että sillä on väliä, luetaanko kirjoja hybridilaitteilla ja e-kirjan lukulaitteilla: koska lukulaitteet on tehty nimenomaan sitä varten, että niillä luettaisiin e-kirjoja, ovat ne parempia käyttömukavuudeltaan (Mangen 2016, 244). Toisaalta hybridilaitteet ovat monikäyttöisempiä kuin e-kirjojen lukulaitteet. (Mangen 2016, 245), mikä saattaa miellyttää käyttäjiä enemmän.

Tutkielman rajoituksiin kuuluu valittu tutkimusmenetelmä: kuvaileva kirjallisuuskatsaus. Tutkimusmenetelmä on saanut osakseen kritiikkiä: esimerkiksi Khan ja kumppanit [2003], sekä Fitzgerald ja Rumrill [2005] ovat arvostelleet kuvailevaa kirjallisuuskatsausta tarkoituksenhakuiseksi ja Murlow [1994] sekä Greener ja Grimshaw [1996] ovat sanoneet menetelmää tieteellisesti epätarkaksi (Kangasniemi ym. 2013, 293). Väitteet eivät ole aivan perusteettomia, sillä kuvailevassa kirjallisuuskatsauksessa tutkimusaihetta lähestytään aineistosta käsin, ja tutkimusaineisto ja -kysymykset voivat muotoutua uudelleen tutkimuksen edetessä (Kangasniemi ym. 2013, 295–296). Tutkimuksella ei siis ole selkeitä rajoja, ja tutkija voi katsoa tutkimuksensa olevan valmis sitten kun hän arvelee löytäneensä vastaukset tutkimusongelmiinsa. Tutkija ei kuitenkaan välttämättä pysty löytämään kaikkea aiheen kannalta relevanttia aineistoa, jolloin jokin tutkittavan ilmiön tulkitsemisen kannalta tärkeä havainto tai tutkimus saattaa jäädä puuttumaan aineistosta.

Pro gradu -tutkielmassa tästä voisi mahdollisesti jatkaa selvittämään millaisia elektronisten kirjojen tai aineistojen lainauskäytäntöjä yleisillä kirjastoilla on ja vaikuttavatko nämä lainauskäytännöt siihen, miten asiakkaat lainaavat näitä materiaaleja. Toisaalta voisi myös olla hedelmällistä tutkia sitä mihin tarkoitukseen yleisten kirjastojen käyttäjät käyttävät e-aineistoja, ja onko aineistojen välillä (e-kirjat vs. e-musiikki) tai sisällä (esim. eri genret) eroja.

LÄHTEET

- Cheek, F. & Hartel, L. (2012). The Electronic Book – Beginnings to the Present. Teoksessa: R. Kaplan (toim.). *Building and managing e-book collections: a how-to-do-it manual for librarians* (3–12). ALA Neal-Schuman. https://andor.tuni.fi/permalink/358FIN_TAMPO/176jdvt/cdi_askewsholts_vlebooks_9781555708634
- Chen, S. & Granitz, N. (2012). Adoption, rejection, or convergence: Consumer attitudes toward book digitization. *Journal of Business Research*, 65(8), 1219–1225. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2011.06.038>
- Doucette, J. & Lewontin, A. (2012). Selecting E-Books. Teoksessa: R. Kaplan (toim.). *Building and managing e-book collections: a how-to-do-it manual for librarians* (51–74). ALA Neal-Schuman. https://andor.tuni.fi/permalink/358FIN_TAMPO/176jdvt/cdi_askewsholts_vlebooks_9781555708634
- Druda, E. (2012). Marketing E-Books in a Public Library – Half Hollow Hills Community Library. Teoksessa: R. Kaplan (toim.). *Building and managing e-book collections: a how-to-do-it manual for librarians* (147–152). ALA Neal-Schuman. https://andor.tuni.fi/permalink/358FIN_TAMPO/176jdvt/cdi_askewsholts_vlebooks_9781555708634
- Felkner, R. (2012). E-books in Public Libraries. Teoksessa: R. Kaplan (toim.). *Building and managing e-book collections: a how-to-do-it manual for librarians* (37–50). ALA Neal-Schuman. https://andor.tuni.fi/permalink/358FIN_TAMPO/176jdvt/cdi_askewsholts_vlebooks_9781555708634
- Gibson, C. & Gibb, F. (2011). An evaluation of second-generation ebook readers. *Electronic Library*, 29(3), 303–319. <https://doi.org/10.1108/02640471111141061>

- Kajander, A. (2020). *Kirja ja lukija digitalisoituvassa arjessa*. [Väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Helda. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-5839-0>
- Kangasniemi, M., Utriainen, K., Ahonen, S., Pietilä, A., Jääskeläinen, P. & Liikanen, E. (2013). Kuvaileva kirjallisuuskatsaus: eteneminen tutkimuskysymyksestä jäsennettyyn tietoon/Narrative literature review: from a research question to structured knowledge. *Hoitotiede*, 25(4), 291–301.
<https://libproxy.tuni.fi/login?url=https://www.proquest.com/scholarly-journals/kuvaileva-kirjallisuuskatsaus-eteneminen/docview/1469873650/se-2?accountid=14242>
- Laiho, O. (2015). *Julkista palvelua suoraan töpselistä - e-kirjat osana yleisten kirjastojen kokoelmia*. [Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto]. Trepo.
<https://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201503191197>
- Lieu, A. & Zhao, D. (2019) How much of library digital content is checked out but never used?: a call for refine lending models. *Electronic library*, 37(2), 255-262.
<https://doi.org/10.1108/EL-10-2018-0208>
- Mangen, A. (2016). The Digitization of Literary Reading: Contributions from Empirical Research. *Orbis Litterarum*, 71(3), 240–262. <https://doi.org/10.1111/oli.12095>
- Pawlowski, A. (2011) E-books in the Public Library. Teoksessa: S. Polanka (toim.). *No shelf required: e-books in libraries* (55-74). American Library Association.
https://andor.tuni.fi/permalink/358FIN_TAMPO/176jdv/cdi_proquest_ebookcentral_EBC598919
- Prokop, V. & Stejskal, J. (2021). E-books in the Czech Republic: Analysis of demand and readers' behaviour. *IFLA Journal*, 47(4), 580–589.
<https://doi.org/10.1177/0340035221989366>

Rutherford, L., Singleton, A., Derr, L. A., & Merga, M. K. (2018). Do digital devices enhance teenagers' recreational reading engagement? Issues for library policy from a recent study in two Australian states. *Public Library Quarterly*, 37(3), 318–340.

<https://doi.org/10.1080/01616846.2018.1511214>

Suomen yleisten kirjastojen tilastot (päiväämätön). Kirjastot.fi.

<https://tilastot.kirjastot.fi/?orgs=1&years=2014%2C2015%2C2016%2C2017%2C2018%2C2019%2C2020%2C2021&stats=33%2C111%2C183#results>

Tilastokeskus (päiväämätön). [Määritelmä yleiselle kirjastolle].

<https://www.stat.fi/meta/kas/ylkirjasto.html>

Vassiliou, M., & Rowley, J. (2008). Progressing the definition of "e-book". *Library Hi Tech*, 26(3), 355-368. <http://dx.doi.org/10.1108/07378830810903292>

Zhang, Y. & Kudva, S. (2014). E-books versus print books: Readers' choices and preferences across contexts. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 65(8), 1695–1706. <https://doi.org/10.1002/asi.23076>